

ВЛАСОВ

Володимир Іванович,

д.е.н., д с.-г.н., ГОЛОВНИЙ науковий
співробітник,

Державна наукова
сільськогосподарська бібліотека

УААН

(м. Київ)

НАУКОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ КРАЇН СВІТУ І ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянута класифікація країн за різними ознаками, кроки глобалізації, а також деякі її результати.

В статье рассмотрена классификация стран по разным признакам, процессы глобализации и некоторые ее результаты.

In the article classification of countries according their indicators and some results of globalization have been done.

Постановка проблеми. Існуюча класифікація країн на міжнародному рівні за оцінкою віднесення їх до ринкової економіки, рівнем прибутків, індексом розвитку людського потенціалу та рівнем ведення сільського господарства в поєднанні з оцінкою деяких результатів процесу глобалізації економіки світу безсумнівно має бути досліджена.

Мета публікації. Показати класифікацію країн на міжнародному рівні за різними ознаками, а також дати оцінку деяким результатам процесу глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Специфіка процесів глобалізації в постіндустріальну епоху полягає у тому, що вона (глобалізація) вже існує, але не для всіх держав світу. Одні країни майже її пройшли і знаходяться у постіндустріальній фазі, другі її проходять, треті знаходяться на етапі індустріалізації, а четверті ще й не дійшли до неї.

В узагальненому вигляді ООН розподіляє всі країни світу на три основні групи:

1. Розвинуті країни з ринковою економікою (РКРЕ);
2. Країни, що розвиваються, також з ринковою економікою (КРРЕ);
3. Країни з перехідною економікою (КПЕ).

Але цей поділ досить умовний, що пов'язано з поступовим переходом країн до іншої групи, вищої за рангом. Так, входження у 2004 року десяти країн Європи до Європейського Союзу автоматично підняло їх статус і вивело з групи КПЕ, а прийом ще раніше Угорщини, Чехії і Польщі у члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) зумовив їх перехід на статус розвинутих країн.

Амбіційні плани Росії щодо подвоєння ВВП до 2010 року, зміцнення її економіки є сигналом того, що вона покине групу КПЕ, також як і Україна, що знаходиться в одному кроці від вступу до СОТ. Пройде кілька років – і ця група перестане існувати в системі класифікації країн світу, а деякі країни із групи КРРЕ вже тепер завдяки досягнутому рівню індустріального й економічного розвитку фактично покинули її ряди, оскільки також були прийняті в члени ОЕСР (Мексика і Південна Корея). З іншого боку, ЮНКТАД, наприклад, із свого списку РКРЕ у 2003 році виключила єдину країну Африканського континенту, що була в ньому – Південно-Африканську Республіку – і перевела її до групи КРРЕ.

Існує також класифікація країн за рівнем прибутків на душу населення, яка виділяє чотири групи:

1. Країни з високим рівнем прибутків (КВРП);
2. Країни з прибутками вище середнього рівня (КПВСР);
3. Країни з прибутками нижче середнього рівня (КПНСР);
4. Країни з низьким рівнем прибутків (КНРП)

і класифікація країн за рівнем індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП):

1. Країни з високим ІРЛП;
2. Країни із середнім ІРЛП;
3. Країни з низьким ІРЛП [1].

Класифікацію країн за рівнем розвитку сільського господарства має

продовольча організація ООН – ФАО, яка до групи розвинутих країн відносить також країни з розвинутим сільським господарством [2].

Але яку б ми класифікацію не застосовували, всі країни нині об'єднує надзвичайно висока інтернаціоналізація їх економік, початок якої дала перша промислова революція, що базувалася на створенні машинного виробництва при одночасному формуванні нових організаційно-економічних відносин у ньому. Безумовно, що найбільш відомим дослідником, який відобразив процес формування капіталістичного способу виробництва, був К.Маркс, який у першому томі “Капіталу” розкрив кооперацію і розподіл праці, створення машин і потужної промисловості, тобто взаємозв'язок науково-технічних та інституціональних змін [3].

Цілком справедливо про це написав західний інституціоналіст Д.Норт: «Не зважаючи на те, що по історії технології і зв'язку технології з економічним процесом написано багато прекрасної літератури, це питання за суттю залишилось поза рамками будь-якого формального корпусу теорії. Виняток становлять праці Карла Маркса, який намагався об'єднати технологічні зміни з інституціональними змінами. Розробка Марксом питання щодо зв'язку виробничих сил (під якими він, звичайно, розумів стан технології) з виробничими відносинами (під якими він розумів різні аспекти людської організації і особливо право власності) являє собою піонерні зусилля, спрямовані на поєднання меж і обмежень технології з межами і обмеженнями людської організації» [4].

Розпочата у XIX ст. інтернаціоналізація виробництва в XX ст. повільно перейшла у науково-технічну революцію, яка дала світу не тільки нові технології, а й прискорила процес інтернаціоналізації економік країн світу, що забезпечило появу в ужитку наукових і політичних кіл нового поняття – глобалізації, яке експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ) визначають як ”растущую экономическую взаимозависимость стран всего мира в результате возрастающего объема и разнообразия трансграничных трансакций товаров, услуг и международных потоков капитала, а также благодаря все более

быстрой и широкой диффузии технологий»[5].

Як вважають Б. В. Ракитський. і Г. Я. Ракитська, інтеграція нині підійшла «к своєму новому якісному рубежу – к становленню всесвітнього господарства як всесвітньо організованого виробництва» [6]. Але, щоб наблизитися до такої інтернаціоналізації виробництва, довелося пройти дві хвили глобалізації.

За нашою оцінкою перший глобальний інтеграційний цикл розпочався у другій половині ХІХ ст. (1870 р.) і закінчився з початком Першої світової війни. Він характеризувався стрімким розвитком морського та залізничного транспорту, що зумовило значне зменшення цін на перевезення товарів і тарифних бар'єрів між країнами, а також зростання торгівлі промисловими товарами. Крім того, цей період характеризувався значним посиленням міграційних процесів, насамперед з Європи в Америку та Австралію, де були великі площі незаселених територій.

Освоєння нових територій вимагало значних капіталовкладень. За даними, наведеними в науковому звіті Світового Банку за 2002 рік, у той період близько 50% усіх фінансових ресурсів Великобританії були вивезені за кордон. Тому, якщо в 1870 році частка іноземного капіталу в цих країнах становила 9%, то до 1914 року вона зросла до 32%. У глобальному вимірі середньорічний темп зростання прибутку на душу населення збільшився від 0,5% за попередні п'ятдесят років до початку першого глобального інтеграційного циклу до 1,3% у період його дії. Країни, що брали найактивнішу участь у першому циклі інтеграції, значно посилили свою економічну могутність за рахунок імпорту людей і капіталів при одночасному зростанні експорту продукції [7].

Руйнування світової економіки внаслідок Першої світової війни, а також економіки кожної країни, що брала в ній участь, призвело до застосування заходів захисту внутрішнього ринку більшістю країн. Це зумовило значне падіння обсягів міжнародної торгівлі – частка експорту у світовому прибутку знизилась до 5%, тобто до рівня 1870 року.

До посилення ізоляції економіки країн призвела також Велика депресія 30-

х років, а Друга світова війна сприяла її подальшому руйнуванню. Водночас спільна боротьба багатьох країн проти спроб нацистів встановити новий світовий порядок зумовила розуміння урядами більшості країн світу в необхідності інтернаціоналізації світової економіки, а новостворена ООН закликала до зменшення торговельних бар'єрів.

Розпочався другий, дуже складний, цикл глобальної інтеграції. По-перше, країни, що розвиваються, для захисту власних ринків встановили тарифні бар'єри не тільки між собою, а й проти розвинутих країн. На противагу розвинуті країни суттєво зменшили в межах ринку розвинутих країн торговельні бар'єри для промислових товарів, а для країн, що розвиваються, зменшили їх тільки для промислових товарів, які входять до верхівки їх списку, і для сільськогосподарських товарів, що не є конкурентами на внутрішніх ринках розвинутих країн.

Часткове зменшення бар'єрів і цін на транспортування товарів зумовило зростання міжнародної торгівлі до рівня, що був досягнутий наприкінці першого циклу інтеграції. Але в період другого циклу більшість країн, які розвиваються, майже не брала участі в глобалізації торгівлі промисловими товарами і послугами. Поєднання постійних торговельних бар'єрів у розвинутих країнах, несприятливого інвестиційного клімату та антиторговельної політики в країнах, що розвиваються, визначило їх велику залежність від найбільш важливих промислових товарів. Тому другий цикл глобальної інтеграції приніс вигоди в основному тільки розвинутим країнам внаслідок формування справедливих відносин цієї групи країн між собою, несправедливих – між ними та країнами, що розвиваються, і в межах останніх [8].

Третій цикл глобальної інтеграції розпочався у 80-ті роки, коли велика група країн, що розвиваються, увійшла до світового ринку на фоні значної маргіналізації, зменшення прибутків і зростання злиденності. Крім того, в той час також посилилась міграція людей і рух капіталів.

Найважливішим досягненням цього періоду є те, що бідні країни,

населення яких становило близько 3 млрд людей, надали світовому ринку дешеву робочу силу, що забезпечило значний приплив до цих країн капіталів, створення в них промислових підприємств і проникнення в їх економіку транснаціональних корпорацій. Внаслідок цього, якщо в 1980 році частка експорту промислових товарів із країн, що розвиваються, становила всього 25% їх загального експорту, то в 1998 році – вже 80%. На початку третього циклу інтеграції частка експорту послуг багатих країн становила 17%, а в країнах, що розвиваються, тільки 9%. Протягом цього циклу інтеграції частка експорту послуг багатих країн зросла на 3% (до 20%), а бідних – майже подвоїлася (до 17%). Група бідних країн, що розпочала свій глобалізаційний рух до світової економіки, одержала значні здобутки від цього. Так, якщо за наявності 2,9 млрд людей у цих 24 країнах у 1997 році середня величина ВВП на душу населення в 1980 році становила 1488 доларів США, то в 1997 – вже 2485 доларів, тобто зросла на 67%, то в 49 країнах з населенням 1,1 млрд чоловік, які гальмували своє входження до глобальної світової економіки, це зростання становило всього 188 доларів (від 1947 до 2133 доларів), або 9,6%. При цьому середня заробітна плата за 1980–1990 роки в менш глобалізованих бідних країнах зросла на 15%, багатих – на 20%, а в добре глобалізованих бідних країнах – на 30% [9].

Ще майже 10 років тому відомий французький дослідник Жак Бодо спробував надати оцінку впливу глобалізації на розвиток людства, використовуючи матеріали проведених у Данії двох міжнародних семінарів, присвячених соціальному прогресу у світі. Перший семінар мав назву «Умови соціального прогресу: світова економіка, що вигідна усім», а другий – «Умови соціального прогресу: створення «ринкової економіки», що орієнтована на людину».

В узагальненому вигляді його аналіз матеріалів доповідей зведений до наступного:

1. Значна частина людей нині живе краще, ніж кілька десятиліть тому.
2. Ринкова економіка є єдиним відомим типом організації, що забезпечує

розумне поєднання особистої свободи, ініціативи і можливостей для максимальної кількості людей.

3. Існують нації, групи й окремі особи, які залишаються поза вигодами ринків та економічного зростання.

4. Ринкова економіка, яка за своєю сутністю демократична й навіть ліберальна, в умовах застосування нещадної і безжалісної ідеології неприборканого капіталізму здатна сприяти зростанню нерівності та створювати дуалістичні громади і двополюсний світ. Але існують громади соціал-демократичного типу, де поєднані добробут людей і соціальна справедливість.

5. Приборкання крайнощів глобального капіталізму та регулювання ринків, забезпечення прибутків тих, хто тимчасово або й постійно не здатний їх одержувати є завданням громадських інституцій.

6. Нещодавно деякі держави й уряди свідомо відмовилися від частки відповідальності й стали слухняними інструментами глобального капіталізму.

7. Нині у світі існує значна концентрація економічної і фінансової влади при «природному» поєднанні капіталу та влади. Такий «порядок» можна виправити тільки за допомогою законів (маються на увазі закони, які б запобігали таким типам концентрації – автори).

8. У багатьох інституціях, включаючи приватні підприємства та інші економічні організації, традиційні системи влади й розподілу ролей зруйнувалися (скоріше змінилися – автори), що зумовило можливості більш широкої участі громадськості у сучасних видах економічної діяльності через зростання кількості акціонерів і рівня впливу персоналу на бізнес свого підприємства. Тобто, у цілому створення умов для одержання прибутків, участі в управлінні та функціонуванні ринкової економіки знаходиться під впливом різноманітних громадських і приватних ініціатив і політики.

9. Існує багато ознак посилення ізоляції й відчуження людей у вигляді часткової й тимчасової зайнятості, «гнучкого» робочого графіка, що зумовлює появу відсутності захисту від звільнення, а також збереження і нерідко

відродження різних форм експлуатації при зниженні у таких умовах ролі профспілок і послаблення, таким чином, позицій працівників по відношенню до роботодавця [10].

Внаслідок цього специфіка процесів глобалізації у постіндустріальну епоху характеризується різноманітними рисами. Слід зазначити, що головними рушійними силами, які формують світову економіку й економіку кожної країни, є торгівля (темпи обсягів якої випереджають темпи зростання ВВП) і транснаціональні компанії (ТНК). При цьому необхідно відмітити дуже цікавий факт: як би хто не трактував реалії розвитку світової торгівлі і посилення ролі ТНК (з одного боку формоутворюючі сили глобалізації, а з іншого – сили, що є основою глобалізму), головним чинником є те, що внаслідок започаткованих у 1978 році економічних реформ у Китаї, а потім і політичних, і економічних перетворень у країнах колишнього соціалістичного табору на теренах Центральної і Східної Європи та колишнього СРСР, світ нарешті прийшов до однакового мислення – економічне зростання є неможливим без єдиних підходів до понять ринкової економіки і вільної торгівлі.

Протягом третьої хвилі глобалізації розвинутими країнами-глобалізаторами було сформульовано правило «золотого корсету», згідно з яким, за даними відомого російського дослідника А. І. Уткіна, кожна країна, що входить до світового поділу праці, повинна підкоритися таким вимогам: основним двигуном економічного розвитку стає приватний сектор економіки, країна тримає низький рівень інфляції і зберігає стабільність цін при скороченні адміністративного апарату держави і розробці збалансованого бюджету. Водночас максимально скорочуються імпорتنі тарифи при відмові від квот на імпорт продукції та зростання експорту. На фоні цього обов'язковим є приватизація державних підприємств і роздроблення внутрішніх монополій, відмова від регулювання руху капіталів при відкритості індустрії країни і надання права іноземцям купувати будь-які акції, цінні папери та землю.

Заохочується конкуренція національних компаній при скасуванні субсидій окремим підприємствам і викорінення корупції державних службовців

(для України це є, мабуть, основною умовою її продуктивної глобалізації у світову економіку). Приватним особам надається право володіти банками і телекомунікаційними системами, а громадяни одержать право вибору будь-якого, вітчизняного чи зарубіжного, пенсійного фонду.

Умови дуже жорсткі, але, як стверджують прибічники глобалізації, країна при цьому (при затягуванні, на нашу думку, поясів пересічних громадян на перших порах одягання у «золотий корсет») матиме значний економічний вигравш від зростання обсягів торгівлі, притоку прямих іноземних інвестицій (ПІІ), більш ефективного в умовах входження у сферу світової глобальної конкуренції використання ресурсів (для України це насамперед буде позитивним у галузі енергетики).

При цьому противникам «золотого корсету» всесвітньо відомий економіст Т. Фрідман дає таку відповідь: «Никто не обязан залезать в «корсет». И если ваша культура и социальные условия противоположны, ... то можно лишь выразить сочувствие. Но вот что важно: сегодняшняя глобальная рыночная система, стремительно меняющийся мир и «золотой корсет» созданы огромными историческими силами, которые фундаментально изменили стиль общения, способ инвестирования и то, как мы смотрим на мир. Если вы хотите противостоять этим переменам, это ваше дело. Но если вы думаете, что можете противостоять этим изменениям, не платя цену за неудержимые перемены, прячьтесь при этом за свою высокую стену, вы обманываете самих себя» [11]. До речі, розвиток глобалізаційних процесів посприяв появі парадоксального явища, названого «парадоксом Нейсбітта», який перший його помітив: «Чим вище рівень глобалізації економіки, тим сильніше її найдрібніші учасники» [12].

Висновок. Всі країни як би їх не класифікували міжнародні установи об'єднують процеси глобалізації, при однаковому мисленні, що економічне зростання є неможливим без єдиних підходів до понять ринкової економіки і вільної торгівлі, яка сприяє економічному піднесенню країн.

Список використаної літератури

1. *Доклад* о развитии человека за 2005 год / ООН. – М. : Мысль, 2005. – 398 с.
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.Fao.org.com
3. *Маркс К.* Сочинения / К. Маркс, Ф. Енгельс. – 2-е изд. – М., 1960. – Т. 23. Маркс К. Капитал. – Т 1. – 907 с.
4. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки : пер. з англ. – К. : Основи, 2000. – С. 168.
5. *Цит. за : Ковалев И. С.* Введение // Оболенский В. П. Глобализация мировой экономики. Проблемы и риски российского предпринимательства / В. П. Оболенский, В. А. Поспелов. – М. : Наука, 2001. – С. 5.
6. *Ракитский Б. В.* Глобализация капитализма как новейший этап социальной организации человечества / Б. В. Ракитский, Г. Я. Ракитская ; Ин-т перспектив и проблем страны. – М., 2001. – 36 с.
7. *Globalization, Growth, and Poverty.* – N.-Y. : Oxford University Press, 2002. – 174 p.
8. *Ibidem.*
9. *Ibidem.*
10. *Бодо Ж.* Глобальный капитализм: необходимость в обновлении универсальной модели / Ж. Бодо // МЭиМО. – 1998. – № 12. – С. 95–99.
11. *Уткин И.* Глобализация: процесс и осмысление / И. Уткин. – М. : Логос. – 254 с.
12. *Naisbitt I.* Global Paradox / I. Naisbitt. – N.-Y. : Easton Press, 1994. – 84 p.